

Europa și islamul. Conflict și conviețuire în jurul Mediteranei

DRAGOȘ DRAGOMAN

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

e-mail:

dragos.dragoman@ulbsibiu.ro

Article history

Received: 19.09.2020

Received in revised form: 14.12.2020

Accepted: 14.12.2020

Available online: 30.12.2020

Title: “Europe and Islam: Conflict and cooperation on the Mediterranean shores”

Abstract: The history of Europe in relationship with Islam is marked by a long-lasting misunderstanding. There are not only the stereotypes and prejudices that currently affect the image of Islam in the Western world, encompassing clichés pertaining to violence, political instability, terrorism and religious intolerance. There is a wide range of historical prejudices against the Islamic religion itself, affecting the acceptance of its doctrine and practice as normal religious belief and helping integrating it in the range of common practices and beliefs. On the one hand, the new religion has been from the begging emphasized as heretical, and therefore has been treated in the logic of the crusade. On the other hand, later on, with the rise of the European industrial capitalism and colonialism, the Orient has been transformed by orientalism in a remote place of bizarre or exotic flavor. Both misunderstandings have to be overpassed in order to emphasize effective cohesion and cooperation.

Keywords: Islam; European history; Orientalism; Oriental civilization;

Încă de la apariție (sec. al VII-lea), islamul a însoțit permanent istoria Europei. Fie ca parteneri comerciali, fie ca inamici sau aliați, musulmanii au influențat direct și indirect viața politică, ideile, arta și comerțul european. Interacțiunile sunt atât de numeroase, dar azi nici nu le mai bănuim întinderea și intensitatea, din momentul în care am încetat să vedem în islam altceva decât o religie care împiedică „progresul”, așa cum îl înțeleg europenii. Această schimbare de perspectivă este specifică modernității europene, anume unui context politic și economic dat, în care credința

europenilor în puterea științei aplicată în economie și societate transformă propria lor viziune despre lume. Modernitatea economică înseamnă capitalism, eficiență și putere, o putere disponibilă atât pentru „progresul” propriu, cât și pentru „civilizarea” restului lumii. Orientalismul ce se naște odată cu progresul capitalismului european nu înseamnă doar eurocentrism, așa cum remarcă Frankopan făcând referire la istoria universală predată în școlile europene.¹ Această este o istorie bazată pe o succesiune de contexte generative, în care Grecia antică dă naștere Romei, Roma dă naștere Europei creștine, Europa creștină generează condițiile Renașterii, Renașterea conduce la Epoca Luminilor, cele din urmă dând naștere democrației moderne și revoluției industriale.² Industria modernă și guvernarea democratică stau la originea Statelor Unite ale Americii, ce încarnează astăzi idealul dreptului la viață, libertate și la căutarea fericirii.

Aceasta este dogma triumfului politic, cultural și moral al Occidentului, o teorie culturală, politică și socială pe deplin capabilă să justifice dominația colonială, economică și moral-politică asupra unui Orient re-imaginat, reorganizat geografic și administrativ, re-structurat social și cultural de către puterile europene.³ Privit doar din această perspectivă modernă recentă, nu este de mirare că Orientul nu mai este nici măcar un subiect de interes, nicidecum un partener sau un mister ce se lasă greu descifrat, așa cum era la începutul lungii perioade de descoperire și conviețuire.⁴ O incursiune în istoria relațiilor dintre Europa și islam este necesară pentru a restabili, măcar parțial, această imagine deformată de ascensiunea irezistibilă a Occidentului colonizator, propovăduitor al libertății și promotor al progresului nelimitat. Altfel, putem continua să vedem islamul, țările arabe și asiatice prin prisma acestor lentile: o vastă regiune ciudată, exotica și periferică, țări cu nume greu de pronunțat și ușor de confundat (Kazahstan, Uzbekistan, Kârgâzstan, Turkmenistan sau Tadjikistan), țări cu regimuri politice instabile, violente, ce pun în pericol securitatea internațională (Afganistan, Iran, Irak sau Siria), țări ce resping bunele practici democratice (Azerbaidjan), conchide Frankopan. O regiune formată din state eșuate sau în curs de destructurare, conduse de dictatori ce controlează strâns

¹ Peter Frankopan, *Les routes de la soie. L'histoire du coeur du monde*, trad. Guillaume Villeneuve (Paris: Flammarion, 2019).

² *Ibid.*, 14.

³ Edward W. Said, *Orientalism. Concepțiile occidentale despre Orient*, trad. Doina Lică și Ana Andreescu (București: Art, 2018).

⁴ Rémi Brague, *Au Moyen du Moyen Age. Philosophies médiévales en chrétienté, judaïsme et islam* (Paris: Flammarion, 2006).

mecanismele electorale, sursele de venit ale țărilor lor, dar și politica și mass-media.⁵

Deși astăzi regiunea este una periferică, pentru că Europa și America de Nord sunt în centrul lumii, așa cum ne-o reprezentăm noi, lucrurile stăteau diferit la începutul relației de vecinătate și interacțiune dintre Europa și lumea islamică. O neînțelegere persistentă, așa cum o numește Cardini, a făcut ca lumea islamică să migreze spre periferie în imaginația europeană, îmbrăcând reprezentări deloc favorabile, de „eretici”, războinici „feroce”, „turci” încăpățânați și obsedați să cucerească întreaga Europa.⁶ Este posibil ca această neînțelegere a relației de vecinătate, combinată cu orientismul dezvoltat de cultura europeană modernă, să fie și la originea reprezentărilor curente despre imigrația economică și umanitară recentă provenind din țările arabe, în special din Siria, Irak sau Afganistan.

Urmărind doar firul roșu al istoriei europocentriste predate în școlile europene, înțelegem cu greu apariția unui nou vecin în zona Mediteranei. Foarte pe scurt, Imperiul Roman a dat naștere Europei creștine. Apoi a survenit Renașterea, după o epocă „întunecată”, o epocă de mijloc. Atunci cine sunt noii vecini? Cum au apărut ei și ce relații am avut cu ei? Slabul interes pentru cultura, arta și civilizația lor vine și din faptul că au apărut chiar în acea epocă „întunecată”? Acești vecini au apărut dintr-o „periferie” și au încercat să ajungă în „centru”? Deși așa ar putea să pară, islamul a apărut chiar în centru. El s-a inserat în spațiul lăsat de dezmembrarea teritorială a unor vechi dușmani, Grecia și apoi Roma antică, pe de-o parte, Imperiul Persan, pe de altă parte. Survenind cu impetuoșitate, cucerirea arabo-musulmană din secolele al VII-lea și al VIII-lea ocupa teritorii ale vechilor mari imperii anterioare, că este vorba de Ierusalim, Egipt, Siria, Mesopotamia, sau de Peninsula Iberică, Sicilia, Insulele Baleare și Africa romană (devenită *Ifrikyia*). Ocupând Mediterana orientală și nordul Africii, islamul devenea de fapt un centru, o placă turnantă între Occident și Orient.⁷

Efectele cuceririlor musulmane au fost diferite. Într-o primă fază, dominația musulmană a Mediteranei orientale a izolat Europa occidentală de fluxul comerțului internațional, sărăcind și mai mult o economie deja puternic afectată de prăbușirea structurilor statale ale Imperiu Roman de

⁵ Frankopan, *Les routes de la soie*, 16.

⁶ Franco Cardini, *Europe et Islam. Histoire d'un malentendu*, trad. Jean-Pierre Bardos (Paris: Seuil, 2002).

⁷ Maurice Lombard, *L'islam dans sa première grandeur (VIIIe – XIe siècle)* (Paris : Flammarion, 2014).

Apus.⁸ Raidurile frecvente ale piraților musulmani pe coastele europene au distrus multe porturi și au împiedicat comerțul local. Incursiunile lor de jaf au pătruns adânc în apele Egeei și Adriaticii, ajungând în secolul al IX-lea să amenințe chiar și laguna Veneției.⁹ După stabilizarea raportului de forțe în bazinul mediteranean, după cucerirea normandă a Siciliei și a regatului napolitan, după consolidarea Veneției ca principală forță navală creștină în Mediterana orientală, Siria și Egiptul fac legătura între mărfurile, depozitele și unitățile de producție din Europa occidentală și Anatolia, Persia, India, Mongolia și China.¹⁰ În special datorită marinei comerciale venețiene, metalele, pieile, lâna și lemnul european călătoreau de la Southampton sau Lisabona până la Alexandria și Cairo. Acolo soseau prin Marea Roșie, din Goful Aden și Oceanul Indian diverse condimente, fildeș, perle, mătase și bumbac. La fel, mărfurile orientale sosite pe cale terestră de la Pekin, Buhara, Tabriz sau Bagdad umpleau depozitele comercianților din Istanbul, Alep, Beirut și Acra, pentru a fi ulterior transportate la Veneția, Genova, Marsilia, Bruges și Anvers. Masa monetară în creștere, provenită din acest comerț internațional, este unul dintre factorii relansării și creșterii economice vest-europene din secolul al XIII-lea.

Comerțul regulat nu poate însă risipi ostilitatea religioasă și politică, iar cruciadele nu au făcut decât să amplifice tensiunile. Ce este de remarcat este persistența unui nivel redus de cunoaștere a celuilalt. Cele mai frecvente referințe rămân cele specifice acelor *chansons de geste*, unde imaginea musulmanilor este doar o caricatură a credințelor și obiceiurilor lor, dominate de păgânism, idolatrie, corupție, delăsare. Ce a obținut Europa în urma cruciadelor? Lepra, răspundea Voltaire. Care a fost fructul expedițiilor în Țara Sfântă? Piersica, răspunde Jacques Le Goff. Ironia aceasta, remarcată de Cardini, nu este departe de stereotipurile ce însoțeau relațiile dintre Europa și islam în acea perioadă.¹¹ Este adevărat, nici violențele cruciadelor nu au ajutat la o cunoaștere reciprocă mai bună, în ciuda unor contacte remarcabile. Deși spectaculoase, relațiile diplomatice dintre Carol cel Mare și Harun al-Rașid sau dintre Papa Grigore al VII-lea și emirul din Bougie, în Algeria de astăzi, rămân superficiale. Ele nu reușesc să acopere stereotipurile vehiculate de cronicarii creștini ai cruciadelor, care se adresau unui larg public laic și complet analfabet, parte dintr-o cunoaștere

⁸ Henri Pirenne, *Mahomed și Carol cel Mare*, trad. Sanda Oprescu (București: Meridiane, 1996).

⁹ Frederic C. Lane, *Venise, une république maritime*, trad. Yannick Bourdoiseau și Marie Yvonnet (Paris : Flammarion, 1985).

¹⁰ Lombard, *L'islam dans sa première grandeur*.

¹¹ Cardini, *Europe et Islam*, 117.

a islamului care rămâne inconsistentă, confuză și plină de lacune.¹² Deși în lumea educată a clerului se știa că islamul este o religie monoteistă care se raportează la Abraham, textele epice se referă la acești „păgâni” desemnându-i drept sarazini, ismailiți, arabi, mauri, berberi, turci, persani, etiopieni, amestecând elemente indicative religioase, etnice și geografice, pe care le condimentează cu nume ce evocă magia și demonismul. Atunci când nu sunt reprezentați ca niște giganți, doar pe jumătate umani, musulmanii întâlniți în cruciade sunt reduși la o umanitate de o ferocitate pură sau sunt chiar lipsiți de umanitate. Ei au atunci mai curând caracteristicile monstruoase ale demonilor, fiind negri, purtând coarne, scrâșnind din dinți. În luptă, cavalerii creștini sunt protejați de puterea moaștelor sfinte și a binecuvântărilor preoțești, în timp ce musulmanii se bazează pe puterea magiei, pietrelor prețioase și ale ierburilor miraculoase.¹³ La fel, fără legătură cu o anumită cunoaștere parțial corectă pe care clerul creștin o are despre islam, imaginea credinței islamice în poemele epice medievale este tot o imagine propagandistă, în care detalii fabuloase însoțesc noțiuni foarte vagi, care fac din musulmani niște adoratori de idoli monstruoși, printre care Muhammad însuși se află adorat alături de alți zei păgâni. Mai mult, remarcă Cardini, sacrificiul pios și eroic al cavalerilor creștini în luptă cu aceste creaturi ale diavolului îmbracă și un aspect apocaliptic, luptele cruciaților împotriva necredincioșilor prefigurând bătălia finală dintre forțele Luminii și cele ale întunericului.¹⁴

Așa am putea explica rațiunea de a fi a războaielor religioase duse de Occident în Țara Sfântă și apariția ordinelor mânăstirești înarmate, precum Templierii sau Ioaniții. „Malicidul”, așa cum este el formulat de Sfântul Bernard de Clairvaux, este justificarea folosirii spadei de către călugări, dar și eliberarea Țării Sfinte de elementele demonice care amenință pelerinii creștini în drum spre Sfântul Mormânt.¹⁵ Aceste reprezentări sunt adânc săpate în imaginarul colectiv european. Împreună cu imaginea armatelor creștine asediate de înaintarea furibundă a otomanilor în interiorul continentului european, aceste reprezentări populare ascund privirii elemente de cooperare comercială, politică și chiar militară cu același pretins inamic. Mai ales după consolidarea Imperiului Otoman în fostele teritorii bizantine și victoriile armatelor sale terestre la Kosovo Polje,

¹² John V. Tolan, *Les sarrasins. L'islam dans l'imagination européenne au Moyen Âge*, trad. Pierre-Emmanuel Dauzat (Paris: Flammarion, 2003).

¹³ Cardini, *Europe et Islam*, 120-121.

¹⁴ *Ibid.*, 123.

¹⁵ *Ibid.*, 124.

Nicopole, Constantinopol sau Mohács, acesta devine un actor politic, economic și geostrategic de neocolit. Cooperarea aceasta este însă mult mai puțin vizibilă pentru memoria europeană, în ciuda sentimentelor intense trăite de contemporanii evenimentelor.

Un exemplu este oferit de Cardini, care reamintește de eșecul conlucrării creștine în eliminarea pericolului otoman.¹⁶ Chiar înainte de căderea Constantinopolului, o ocazie favorabilă se prezentase în fața puternicilor regi europeni. Deși în 1443 obținuseră câteva succese militare, printre care cea de la Niș, armatele creștine se repliaseră la Belgrad și apoi la Buda. În ciuda apelului la cruciadă, papa nu a reușit să-i convingă pe regii Franței și Angliei, pe Împăratul German, pe angevinii și aragonezii ce se luptau pentru regatul Neapolelui, să ia parte la o confruntare decisivă împotriva otomanilor. Nu au rămas în luptă decât armatele ungare, poloneze și cele ale Țărilor Române. Chiar și așa, Ladislau Jagello, regele Ungariei și Poloniei, alături de ceilalți creștini, ar fi putut profita de situația disperată a sultanului Murad, care abandonase fără apărare Adrianopol pentru a înăbuși o rebeliune armată foarte periculoasă în Anatolia. Ocazia perfectă se prezenta, deci, creștinilor, de a-l izola pe sultan în Anatolia și de a elibera teritoriile creștine pierdute în Tesalia. Dieta de la Buda din 4 august 1444 i-a încredințat regelui Ungariei și Poloniei misiunea decisivă, în condițiile în care flota venețiană care trebuia să blocheze strâmtoarea Bosfor și să-l izoleze pe Murad se pusese în mișcare de la sfârșitul lui iulie. Nici un vas cruciat nu a intrat însă în strâmtoare. Din contră, Murad a reușit să-și transporte trupele în Europa cu ajutorul flotei genoveze și a câtorva mercenari venețieni. Cu lancul de Hunedoara, singurul strateg veritabil implicat în conflict, împiedicat să acționeze militar pe câmpul de bătălie din orgoliul regelui Ladislau, armata cruciată a fost spulberată de sultanul Murad la Varna, în noiembrie 1444. Consecințele au fost o și mai mare disensiune între cruciați. Regele Serbiei aștepta înfrângerea pentru o pace separată cu sultanul, împăratul bizantin spera clemența sultanului și prelungirea agoniei Bizanțului asediat, Alfonso de Aragon dorea să-și consolideze puterea la Napoli, iar Vlad Dracul a intrat în conflict chiar cu lancul de Hunedoara, pe care l-a arestat și ținut prizonier.¹⁷ Fără putere de convingere, Papa Eugen al

¹⁶ *Ibid.*, 179-181.

¹⁷ Nu este clar care a fost motivul pentru care domnitorul muntean l-a luat ostatic pe lancul (Ioan) de Hunedoara. Poate fi de teama represaliilor otomane, dar poate că lancul constituia o monedă de schimb pentru eliberarea din captivitatea otomană a propriilor săi fii. Oricum, rivalitatea dintre cei doi domnitori va fi continuată peste câțiva ani de moștenitorii acestora, Matei Corvin și Vlad Țepeș.

IV-lea i-a excomunicat pe pseudo-creștinii care i-au ajutat pe musulmani să treacă strâmtoarea.

Exemplul de mai sus demonstrează complexitatea relațiilor de putere ce se dezvoltaseră în Europa, rivalitățile geostrategice și invidiile personale dintre conducătorii popoarelor creștine. El subliniază importanța economică strategică în creșterea a Imperiului Otoman. Flota genoveză nu ar fi riscat privilegiile comerciale excepționale pe care le aveau la baza ce le-a fost concesionată în 1261 la Pera-Galata.¹⁸ Dar nici venețienii, dușmanii declarați ai Genovei, nu doreau să riște soarta depozitelor strategice pe care le aveau la Beirut, Famagusta, Rodos, Heraklion, Evia, Modon, Alexandria, Tunis, Tripoli, Alger sau Corfu pentru o victorie incertă, pe care o așteptau prea puțin din partea unor regi creștini slabi, indeciși și îngâmfați. În timp ce Țările Române, Serbia, Polonia și Ungaria luptau pentru supraviețuirea politică și își mobilizau armata națională, puterile europene mizau în cele mai multe cazuri pe mercenari. Combinată cu incapacitatea strategică militară și îngâmfarea nobililor, această situație este drumul cert către dezastrul de la Varna.

Înfrângerea de la Varna din 1444 și căderea Constantinopolului la 1453 a transformat Imperiul Otoman dintr-o forță periferică, deși tot mai amenințătoare, într-un actor politic european. Legitimată nu atât de moștenirea sa bizantină, cât de importanța sa economică prin plasarea în centrul rețelei de comerț internațional, având ca parteneri Siria și Egiptul. Mai mult, otomanii intră în complicatul joc de putere ce avea ca miză dominația asupra Italiei, joc pe care-l jucau deja de mai multă vreme marile orașe-republici (Veneția, Florența și Milano), statul papal, Regele Franței și Împăratul Roman de Neam German. Prin jocul privilegiilor concurente la Istanbul sau în diverse porturi mediteraneene, sultanul câștiga avantaje economice și simpatia alternativă a actorilor europeni. Acceptând în 1474 schimbarea de dominație în Cipru în favoarea Veneției și în defavoarea Genovei, sultanul le compensa genovezilor pierderile orientale prin noi privilegii comerciale în sud, în portul Tunis, făcând din relația dintre emiratul de Tunis și Milano (care stăpânea Genova) o relație înfloritoare.¹⁹ Oferind un favor aparent venețienilor, îi făcea de fapt să accepte mai ușor pierderile posesiunilor din Evia (1470) și Caffa (1475), totuși baze comerciale de mare importanță în Marea Egee și în Marea Neagră. Consolidarea politică și extinderea teritorială până în Europa centrală, culminând cu asediul Vienei

¹⁸ Lane, *Venise*, 122.

¹⁹ Cardini, *Europe et Islam*, 199.

de la 1529, au făcut din Imperiul Otoman un actor european legitim. Nu este de mirare, astfel, că Veneția se gândește serios la o alianță cu Înalta Poartă în vederea contrabalansării Ligii de la Cambrai, care-i coalizase pe toți împotriva Veneției.²⁰ De altfel, Veneția era deja bănuită de un complot care-i implica pe turci, în urma dramaticului episod din 1480, când flota otomană a atacat și ocupat Apulia, devastând Otranto, Taranto, Brindisi și Lecce. Cum această regiune era o posesiune a regelui Neapolelui, acum un aragonez, tuturor le apărea drept suspectă acțiunea otomană, care survenea la doar un an de la semnarea unui armistițiu între Serenissima Republică și Înalta Poartă.²¹

Alianța dintre regele Franței François I și sultanul otoman, deși nu a putut evita înfrângerea dezastruoasă a Franței în bătălia de la Pavia din 1525, avea să deschidă calea unei lungi perioade, în care principii catolici și protestanți aveau să se bătuiască reciproc de alianțe politice și militare cu otomanii, fiecare căutând în secret chiar o astfel de alianță.²² Victoria împăratului Carol al V-lea la Tunis în 1535 nu face decât să-i apropie și mai mult pe François I și pe Suleiman (numit de europeni și „Magnificul”), aceștia stabilind o serie de tratate (Capitulații) ce vor fi confirmate apoi în 1569 de Carol al IX-lea.²³ Scrierile protestanților și catolicilor despre islam, frecvența invocării religiei musulmane și a politicii externe turcești, intensificarea contactelor directe dintre religii,²⁴ nu au făcut decât să transforme imaginea islamului. Victoria *Reconquista* în Peninsula Iberică, ultima campanie militară desfășurată sub forma unui adevărate cruciade, îndepărtarea pericolului militar otoman după mijlocul secolului al XVI-lea au dat naștere unei situații favorabile apariției unei imagini pozitive a islamului. Deși doar parțial cunoscut ca doctrină religioasă, scrierile polemice dintre creștini au dat islamului o imagine favorabilă nu în esență, ci în practica sa. Atât catolicii, cât și protestanții, își acuzau dușmanii de vicii pe care nici măcar turcii nu le aveau. Din contră, era de admirat la cei din urmă practica morală, în special milostenia, pe care o practicau fără ostentație. Alături de bravura militară,

²⁰ Lane, *Venise*, 331.

²¹ Cardini, *Europe et Islam*, 200.

²² *Ibid.*, 219.

²³ *Ibid.*, 227.

²⁴ Un tip de contact mai special, deși răspândit în epocă, este captivitatea multor creștini, capturați pe mare și ținuți prizonieri în diferite porturi musulmane. În timpul captivității, mulți s-au convertit la islam. Miguel de Cervantes, captiv la Alger între 1575 și 1580 după o călătorie eșuată între Napoli și Spania, dedică pagini emoționante captivității în prima parte din *Don Quichotte*, dar continuă să respingă acuzațiile că ar fi fost pe punctul de a se converti la islam (vezi Cardini, *Europe et Islam*, 239).

disciplina și simțul datoriei, în contrast cu debandada și corupția trupelor europene de mercenari, ce-i impresiona pozitiv pe comercianți, călători, diplomați erau loialitatea, onestitatea, caritatea, modestia și ospitalitatea de care musulmanii dădeau dovadă în viața publică și privată.²⁵ Calea către exotismul specific orientalismului era deschisă.

Această orientare către exotism nu a putut fi înfrânată nici de cunoștințele solide care le-au parvenit învățaților europeni în Evul Mediu. Deși multe dintre operele antichității grecești au ajuns în Europa occidentală prin traduceri arabe, ele nu au fost suficiente pentru a declanșa un veritabil dialog între culturi. În ciuda unor importuri culturale semnificative din lumea arabă (în special scrieri de geografie, matematică și medicină), realizate mai ales prin contactele amalfitanilor, venețienilor, pisanilor și genovezilor cu partenerii lor comerciali din Orient,²⁶ textele cu impact public rămân mai curând cele polemice. Dincolo de tratatele de algebră ale lui al-Khuwarizmi,²⁷ de tratatele de astronomie ale lui Ptolemeu, al-Farghani (Alfraganus) și Abu Ma'shar (Albumasar), de cele de medicină ale lui Ibn Sina (Avicenna) sau de filozofie ale lui Ibn Rușd (Averroes), atmosfera rămâne marcată de scrieri acuzatoare. Autorii lor sunt călugări misionari dominicani sau franciscani, precum Ramon Martí, Raymond de Peñafort sau Ricoldo de Montecroce, care continuă opera de convertire (așteptată) a musulmanilor prin expunerea polemică a viciilor religiei islamice. Chiar și Sfântul Toma din Aquino își dorește să contribuie la opera de convertire a musulmanilor, alimentând tematic controversile legate de islam ca deformare a realității, islamul ca religie a violenței, islamul ca religie fondată pe libertinajul sexual și, în final, (pretinsa) controversă legată de Muhammad însuși, prezentat drept un fals profet.²⁸ Oricum, importurile culturale pe filieră arabomusulmană, în special cele care au alimentat neoplatonismul și aristotelismul, stau la baza renașterii culturale, filozofice și științifice a Occidentului ce a avut loc în secolul al XIII-lea.²⁹

Înfrângerea otomanilor sub zidurile Vienei în 1683 avea să încheie coșmarul turcesc și să consolideze calea orientalismului. Imediat după retragerea pericolului militar și începutul lent, dar implacabil, al decăderii otomane, islamul se împodobește de culorile fantastice ale depărtării. Galland adaptează *O mie și una de nopți* la așteptările publicului european,

²⁵ *Ibid.*, 221.

²⁶ *Ibid.*, 135.

²⁷ De la numele acestui autor, limbile europene au păstrat termenul de „algoritm”.

²⁸ Cardini, *Europe et Islam*, 133.

²⁹ *Ibid.*, 138.

obișnuit cu poveștile lui Perrault, lămpi și covoare fermecate umplu poveștile copiilor. Turbanele turcilor nu mai par amenințătoare în compozițiile lui Mozart, precum *Răpirea din serai*, și nici mustățile eroilor galanți din *Così fan tutte*.³⁰ Molière îl prezintă pe Monsieur Jourdain, în *Le Bourgeois gentilhomme*, cum ajunge să fie ridicat la rang de „mamamouchi”, cu muftii și derviși rotitori, iar Rossini îl reprezintă pe Mustafa-bey ridicat la rangul de „pappataci” în opera *L’Italiana in Algeri*.³¹ Un an mai târziu, în 1814, Rossini compune o altă operă-bufă, *Il turco in Italia*. Deja orientalismul avea un secol, de la publicarea de către d’Herbelot a celebrei *Bibliothèque orientale*, cu subtitlul *Dictionnaire universel contenant généralement tout ce qui regarde la connaissance des peuples de l’Orient*.

După Galland și Herbelot, orientalismul se impune peste tot în Occident ca o știință metodic ordonată, împărțită în mai multe discipline, dar și ca formă a gustului, axă fundamentală ce va fi definită drept „exotism”.³² Prin orientalism, Occidentul ia în stăpânire în mod simbolic tot ceea ce înainte provoca frică. Ceaiul, cafeaua și ciocolata puteau fi acum consumate într-o atmosferă de seninătate și de delectare, în timp ce armatele europene, împinse irezistibil de randamentul economic al capitalismului industrial, își croiau drum peste mări, fluvii, prin deșert și stepă, pentru a „ordona”, „civiliza”, „educa” și de cele mai multe ori „elibera” populațiile locale, pe care le înțelegea tot mai puțin, de „înapoiere”, „ignoranță” și „asuprire”. Turci, persani și „bons sauvages” populează imaginația ce transpare din *Encyclopédie*, ca oglindă pentru moravurile europene, iar musulmanii se confundă tot mai mult, la Voltaire sau Lessing, cu fanatismul, intoleranța și mai ales cu tirania. Romanticii, Chateaubriand, Nerval, Gautier, Flaubert, Hugo, vor face din acel „departe” un motiv estetic, realizând călătoriile și reînviind trecutul acelor locuri pline de mister, în timp ce puterile europene trasau frontiere, demarcau zone de ocupație și influență și puneau în practică sistemul economic și administrativ care să dreneze bogățiile acestor țări ocupate, între care nu cele mai puțin importante erau piesele arheologice ce vor face faima colecționarilor privați și a muzeelor europene.³³

Vechea cruciadă pentru eliberarea Țării Sfinte este acum înlocuită de noua „cruciadă pentru progres”, în care Canalul de Suez nu este decât un episod, care trebuie să se încheie inevitabil cu prăbușirea guvernării

³⁰ *Ibid.*, 266.

³¹ *Ibid.*, 272.

³² *Ibid.*, 273.

³³ *Ibid.*, 285.

otomane (orientale, în general), decadentă și coruptă în aceeași măsură în care era desfrânată și tiranică. Cu Europa plasată în centrul comerțului internațional după marile descoperiri geografice, cu puterea ei industrială, politică și militară, s-a născut și idealul democratic și constituționalismul modern. Europeanii fiind în centrul sistemului mondial modern, islamul a ajuns din nou împins la periferie. Cum spune Frankopan, istoria a curs peste noi ca un potop,³⁴ ștergând și puținele urme pe care le mai puteam citi despre trecutul nostru comun. Nu este de mirare că nu știm mare lucru despre ceilalți, că uităm că centrul lumii civilizate, prospere și educate nu era Europa. Astăzi, numele de Bagdad sau Samarkand nu ne sună precum Oxford sau Cambridge, deși acesta era renumele lor binemeritat în perioada în care Europa occidentală era o periferie relativ barbară. Iar Jalalabad, Mosul, Kabul sau Alep ne sună ca sinonime pentru intoleranță, violență, terorism. De aceea, crede Frankopan, ar merita să ne aplecăm mai mult asupra petecelor de hartă pe care le știm mai puțin. Redescoperirea autentică a celuilalt ar putea șterge din neînțelegerile trecute și ne-ar putea apropia mai mult decât ne despart clișeele mediatice zilnice și temele predilecte ale orientalismului.

Bibliografie/References:

- Brague, Rémi. *Au Moyen du Moyen Age. Philosophies médiévales en chrétienté, judaïsme et islam*. Paris : Flammarion, 2006.
- Cardini, Franco. *Europe et Islam. Histoire d'un malentendu*. Paris : Seuil, 2002.
- Frankopan, Peter. *Les routes de la soie. L'histoire du coeur du monde*. Paris : Flammarion, 2019.
- Lane, Frederic C. *Venise, une république maritime*. Paris : Flammarion, 1985.
- Lombard, Maurice. *L'islam dans sa première grandeur (VIIIe – XIe siècle)*. Paris : Flammarion, 2014.
- Pirenne, Henri. *Mahomed și Carol cel Mare*. București: Meridiane, 1996.
- Said, Edward W. *Orientalism. Concepțiile occidentale despre Orient*. București: Art, 2018.
- Tolan, John V. *Les sarrasins. L'islam dans l'imagination européenne au Moyen Âge*. Paris: Flammarion, 2003.

AUTHOR BIO:

DRAGOȘ DRAGOMAN, born in 1977, is PhD in Sociology, with a thesis on social capital and democratization. He is Associate Professor with the Department of Political Science, Lucian Blaga University of Sibiu, where he teaches Political Anthropology and Political Sociology. His main research interests focus on the sociology of religion, Orientalism, Eastern philosophy, and the anthropological analysis of political power.

³⁴ Frankopan, *Les routes de la soie*, 18.